



Interjú Benkő Mihálllyal

Benkő Mihály húsz éve foglalkozik a keleti magyarok kutatásával. Pályafutásáról, eredményeiről, terveiről beszélgetünk abból az alkalomból, hogy március 1-jén fotókiállítása nyílt az Óbudai Múzeumban, a Fő tér 1. szám alatti Zichy kastélyban.

Mondjon néhány szót önmagáról!

– Benkő Mihály, történész vagyok, diplomámat a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetemen szereztem. Évtizedeken keresztül dolgoztam a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. Választott kutatási témám: a magyarság keleti, nomád kapcsolatai. Erről a kérdésről tudományos tanulmányaim jelentek meg, többek között magyar és külföldi akadémiai folyóiratokban is. 1988 óta összesen 18 alkalommal jártam Mongóliában, Kazahsztánban és Nyugat-Szibériában. Utazásaim során készült fényképeimet fotókiállításokon mutatom be, három képes utikönyvem jelent meg, több nyelven.

Mondana néhány szót kutatásairól?

A magam számára is leginkább megdöbbentővel kezdeném. 1991-től kezdve a honfoglaláskori magyar temetkezési szokások mai napig élő néprajzi emlékeit kutattam Belső-Ázsiában. Évente elutaztam az északnyugat-mongóliai Bayan-Ölgij megyébe, a Mongol Altaj hegyeibe, a mongóliai kazakok közé. Számomra is váratlan volt, hogy honfoglalásunk 1100-ik évfordulójának évében, 1996-ban tudomást szereztem arról, hogy a mongóliai kazakok között, de Kazahsztánban is, napjainkig fennmaradtak mazsarnak, vagyis magyarnak mondott családok, nemzetségek ezeket Julianus barát magyarjai utódainak tekinthetjük.

Magyarokról, vagy kazakokról van itt szó?

–A kazak társadalom sokkal tagoltabb, mint a mai magyar. A kazak nép napjainkig megőrizte nomádkori szerkezetét. Három hordára: Kis, Középső és Nagy Hordára; ezeken belül törzsszövetségekre: (pl.: a Középső Horda törzsszövetségei: kipcsak, argün, kereit, najman, uak, kongirat); törzsekre, (pl.: bultün-kipcsak, kulan-kipcsak, magyar-kipcsak) és ezeken belül nemzetségi és családi szintre osztható fel. Ráadásul különös tekintettel az exogamiára mindezek a szintek számtalan rokoni szálon kapcsolódnak egymáshoz. A kazakok között élő magyarok egyszerre kazakok és magyarok, éppen úgy, mint ahogy a Magyarországon élő kunok egyszerre tekintik magukat kunnak (kipcsaknak), és magyarnak. Idetartozik még, hogy a törzsszövetségek, törzsek közül valamennyi régóta, de legalább az Aranyhorda korától ismert, középkori krónikákban is szereplő, különböző területekről származó népekből,

törzsekből, nemzetségekből származó töredékeket is magába foglalhat. Így szinte minden kazak törzsszövetségben vannak más népek nevét őrző nemzetségek, törzsek.

Hogyan tudta meg Ön, hogy a kazakok között magyar törzsek találhatók?

Van egy kazak mondás. „Aki először jön el hozzánk, az kígyó, aki másodszor az vendég, aki harmadszor az már testvér, jó barát.” 1996-ban már ötödik alkalommal jártam az ölgiji kazakoknál. Addigra már komoly kutatási eredményeim voltak az altaji kazak néprajz területén. Lóáldozatokról, arany szem- és szájlemezes temetkezési szokásokról készítettem fényképeket, ritka samanikus szertartásokat láttam. Tekintélyes helyi barátaim, kiváló helyi vezetőim, kísérőim voltak. Hogy úgy mondjam, „gyökerem nőtt” a Mongol Altaj földjében. Csak akkor, ötödik utamon említették altaji kazak barátaim, hogy élnek közöttük mazsarok is. Amikor megkérdeztem, hogy ezt miért nem mondták korábban, azt felelték, hogy „nem kérdezted”. Tehát először barátságukba kellett fogadniuk, csak azután kezdtek el beszélni.

– Amikor már elmondták az altaji kazakok, hogy élnek közöttük mazsar családok, miképpen lehetett bizonyítani, hogy ez az állítás valóban igaz?

– Elvittek hozzájuk. Kiderült, hogy az altaji mazsarok másképp néznek ki, mint a többi hegyi kazakok. Vörös, szőke, sötétbarna haj, esetenként ovális arc, európai jellegű szemforma, sok esetben kék szem az antropológiai jellemzőik. Megismertem a mazsar temetőt, az egyetlen olyan bayan-ölgiji temetőt, amelyben fából készült, kopjafás, kopjás sírok voltak: Az altaji mazsarokat, akikkel módomban volt találkozni, megkérdeztem, mit tudnak a származásukról. Azt mesélték, hogy valamikor régen, egy nagy vesztes csata után visszatértek Ázsiába, és csatlakoztak a kereit törzsszövetséghez. Kevesen maradtak, „elvesztették arcukat”, megváltoztatták a nevüket. Egyébként ők soha nem nevezték magukat magyarnak (mazsarnak), csak a többiek hívták őket így.

– Mongol-altaji kutatásainak eredményei vezették Kazakhsztánba, az ottani keleti magyarokhoz

– Az egyik ölgiji származású almatii kazak tudós, Babakumar Khinajat történész, jó barátom. Ő volt, aki elintézte, hogy az almatii Akadémiai Keletkutató Intézet meghívjon kazak földre. Történetesen az általam jól ismert korábbi mongóliai magyar nagykövet, Jaczkovits Miklós, 2001-ben Magyarország nagykövete lett a Kazak Köztársaságban. Ő volt kazak útjaim fő támogatója.

Kazakhsztánban hogyan lehetett bizonyítani a magyar törzsek jelenlétét?

- 2002-ben, első kazakhsztáni utamon Tóth Tibor antropológus 1965-ös, az argün törzsszövetségben élő magyarokhoz vezető útját követtem, a Torgaj-kapu széles síkságaira és mocsaraiba. Tóth Tibor figyelmét annakidején Szejitbek Nurhánov kazak nyelvész hívta fel a torgaji argün-magyarokra. Első és egyetlen hozzájuk vezető útján Nurhánov volt a kísérője. Tóth Tibor felfedezését, mely szerint törzsüket magyarnak nevező kazakokkal találkozott a Torgaj-kapuban, magyar és szovjet tudományos körökben ismerték, de a felfedezés politikai és tudománypolitikai okokból kifolyólag nem kapott szélesebb körű publicitást.

– Ön mit talált a Torgaj-kapu pusztáin, mocsaraiban?

– Az első utam az un. Szarükopa tavak vidéke központjában, Szagában a magyar temetőbe vezetett volna. Először azonban találni kellett helyszínen egy tekintélyes magyar törzsbélit, aki temetőlátogatásomhoz hozzájárult és elkísért oda. Megdöbbenve láttam, hogy a sírkövekre a név elé cirill betűkkel ki van írva: „Argün-magyar törzs, Aitkul nemzetség”. Először nehezen nyíltak meg az emberek, de később füzetekben kézzel vezetett családfákhoz, un. sezszerékhez is hozzájutottam. Tudnivaló, hogy a családfák vezetése a kazakoknál olyan népszokás, mely a szovjet időben tiltva volt. Pedig van egy kazak mondás, amely szerint „aki nem ismeri hét férfi felmenőjét, az tudatlan”. Még ma is minden kazak férfi pontosan tudja, melyik törzsszövetséghez, melyik törzshöz, melyik nemzetséghez tartozik. Így az argün-magyarok is ismerik származásukat. A sezszerék érdekessége az, hogy évszázadokra visszamenőleg követni lehet rajtuk, hogy egy bizonyos törzs, vagy nemzetség mikor csatlakozott valamely kazak törzsszövetséghez. A mai Kazak Köztársaság és Üzbekisztán történelmi elődjeinek számító kazak és üzbég kánságokat 92 törzs alapította a XV-XVI. században. Ezek egyike a középkori krónikák feljegyzései szerint a magyar törzs volt.

– *Nyugat-Szibériába mi vezette Önt?*

– Amikor 2002-ben a torgaji út után visszatértem Almatiba, hazautazásom előtt meg akartam köszönni a Keletkutató Intézet támogatását. Az igazgatónő, Meupert Abuszeitova éppen külföldön tartózkodott, ezért bementem a helyetteséhez, Szanat Kuskumbajev igazgatóhelyetteshez. Őt többször láttam már, megfigyeltem, hogy valamit szeretne mondani nekem, de aztán mégis hallgatott. Kifejeztem neki hálámat az Intézet segítségéért torgaji utazásommal kapcsolatban. Ekkor így szólt: „Én kipcsak-magyar vagyok. Szívesen szervezek Önnek egy utat szülőhelyemre, a nyugat-szibériai Kara-Talba.” Ő mondta el, hogy a magyar-kipcsakok között vannak fehér magyarok, akik szőke vagy vörös hajúak, és fekete magyarok, akik sötét hajúak. Ő fekete magyar.

– *Mire bukkant Omszk közelében, Kara Tal aulban?*

– A nyugat-szibériai Kara-Talban kétszer is jártam 2004-2006 között. Első utamkor egy idősebb helybéli kipcsak-magyar várt, akinek előre jelezték jöveletemet. Először nem értette miért utaztam oda. Amikor mondtam, hogy magyar vagyok, azt hitte, családom Kara-Talból származik, rokonaimat keresem. Később megértette, hogy „Vengrijában” (így hívják oroszul Magyarországot) is magyarok élnek. Nem magyaráztam sokat, hanem a torgaji tapasztalatok alapján kértem, hogy mutassák meg a magyar temetőt, ahová hallomásom szerint távoli vidékekről is visszaszállították a magyar-kipcsakok halottaikat. A kara-tal-i magyar temető a sztyeppe közepén, a lakott településektől távol fekszik. Ott olyan sírokat is találtam, melyekre nemcsak cirill betűkkel, hanem arab betűkkel is fel volt írva: „Magyar-kipcsak törzs”. 2006-ban a kara-tal-i mullahtól közlésre kölcsönkaptam a magyar-kipcsak törzs leszármazási táblázatának 1930-35 között készült, még arab betűvel írott változatát.

– *Hogyan kerülhettek magukat magyarnak nevező törzsek a kazak törzsszövetségekbe?*

– Közismert, tény, hogy 1236-os útján Julianus barát az Ural vidéken, Magna Hungariában magyarokat talált. Ezek a Kárpát-medencei magyarság Keleten maradt testvérei voltak.

Magna Hungaria azonban a Volga vidékén, tehát Közép-Ázsiától nyugatra volt található.

– Valóban. A XVI-XVII századi közép-ázsiai krónikák szerint a mai Ukrajnát, és Oroszország nyugati vidékeit – így Magna Hungáriát is – megszállva tartó „Aranyhorda” keleti

törzsszövetségei a feléledő Oroszország nyomása elől XV. és XVI. században kelet-délkeleti irányba vonultak új hazát keresni. Ők alapították meg a mai kazak és üzbég államok elődeinek tekinthető kazak és üzbég kánságokat. A krónikák egyértelműen rögzítik, hogy a hódító csapatok között magyarok is voltak. Feltételezhetően ezek leszármazottai a jelenleg Kazahsztánban, Üzbekisztánban és a Mongol Altaj kazakjai között napjainkban is megtalálható magyar törzsek.

– *Veszélyesek az ázsiai kutatóutak?*

– Nem mondhatók veszélytelennek. De idehaza, vagy az európai nagyvárosokban is az ember fejére eshet egy téglá, elüthet minket egy autó, megbetegedhetünk. Talán annyi a különbség, hogy Kelet széles térségein a veszéllyel együtt gyakrabban találkozhatunk a misztikummal is, sőt, ez ott természetes.

– *Mondjon el mégis egy különleges élményt!*

– Egyik legkülönösebb élményem az volt, amikor egyik vendéglátóm Hentij megyében, – szerény, udvarias ember – a megyeközpontban, Öndörhánban kivétette az aranytárgyakat a múzeum páncélszekrényéből, hogy le tudjam őket fényképezni, majd leült az utolsó hentiji kán trónjára és kezébe vette a káni hatalmi jelvényeket. Ekkor kezdtem sejteni, hogy barátom, bár hivatalosan nem tartozik a megye vezetői közé, a pusztai hierarchiában nagyon magas helyet foglalhat el. Erről később meg is bizonyosodhattam. Amikor együtt jártuk a hentiji pusztákat úttalan utakon, terepjárón, megesett, hogy csapatunk olyan benzinkúthoz ért üres tankkal, ahol a helyiek szerint már hetek óta nem volt benzin. Látszólag az a veszély fenyegetett, hogy napokra, hetekre ott ragadunk kint, a pusztában. Barátom szó nélkül elindult, öt perc múlva visszajött a benzinkutassal, és tíz perc múlva fel volt töltve a tankunk... Ázsiában rengeteg múlik a kísérőkön! Egy alkalommal fehér asztal mellett, némi alkohol elfogyasztása után, kijelentette: „Ebben a megyében én vagyok Dzsingisz kán!”. Sajnos, ő már nem él. A hentiji kapuk bezárultak előttem.

– *Önt családja eredete is összekapcsolja Kőrösi Csoma Sándor szülőföldjével...*

Erdélyi magyar családból származom, Háromszékből. Valóban ott született Kőrösi Csoma Sándor. Az erdélyi Benkők között voltak katonák, papok, hivatalnokok, tudósok. Egyik ősöm, Benkő György 1500-ban, – ugyanabban az időben, amikor a távoli Ázsiában a kazak honfoglalás lezajlott – Háromszék főkapitánya volt. Egy másik ismert nevű elődöm, Benkő József középajtai református pap, történész, nyelvész, botanikus a XVIII. században élt. Benkő József felvilágosodottságával messze megelőzte korát. Ezt bizonyítja, hogy különböző felekezetű személyeket is hajlandó volt összeadni, pedig ezt törvényesen csak száz évvel később engedélyezték. Ezért el is tiltották a papi hivatás gyakorlásától. Dédapám volt az első olasz-magyar szótár egyik szerkesztője a XIX. század végén. Apám bíró volt, kilenc nyelven beszélt.

– *Munkája milyen elismerést kapott?*

- Elmondhatom, hogy széles körű erkölcsi támogatást kaptam komoly tudósoktól, ami magában is jelentős elismerés. Első utam megszervezésében Mándoky Komgur István turkológus segített, aki – mint halála után feleségétől megtudtam – azt mondta, hogy engem támogatni kell, mert úgy látja, hogy én el fogok menni a legtávolabbi kutatási helyszínekre is. Támogatott László Gyula is, aki első könyvem ajánlását írta, és egy saját maga által készített

rézkarccal is megajándékozott. Találkozásomat a keleti magyarokkal László Gyula sajnos, már nem érte meg. Mégis, egy alkalommal azt mondta nekem, miután levetítettem neki mongol-altaji diáimat. „Azt hiszem, maga jutott legközelebb ezekhez a kérdésekhez”. A szponzori támogatások elnyerésében segítőt, pályázataim ajánlói voltak Dienes István neves régész, a rakamazi honfoglaláskori temető feltárója, Harmatta János akadémikus, Erdélyi István régészprofesszor, Sinor Dénes az Egyesült Államokban élő neves orientalista professzor, Ecsedy Ildikó, nemzetközi hírű sinológus. Támogatóim között ki kell még emelnem a Barsz Magyar-Kazah Alapítványt, a Vegyépszert Rt-t, a Mol Rt-t és a Timp Kiadót. Sok kazak támogatóm is volt, olyanok, akik elkísértek kutatóútjaimra, valamint tudósok, akik konzultáltak velem. Mongol-altaji útjaim kísérője Töletajin Edige volt, Mándoky Kongur István fogadott testvére. Kazakisztánban Babakumar Khinayat történésszel jártam. Mindketten Magyarországon szereztek felsőfokú képzettséget, kitűnően beszélnek magyarul. 2006-os nyugat-szibériai utamra elkísért Aibolat Köskömbajev történész, a Kösketau-i egyetem tanára, aki maga is a kipszak-magyar törzsből származik. Ő azért lett történész kutató, mert népe eredetét akarja megismerni. Apja ugyanis annakidején a következőket mondta neki: „Mi nem vagyunk kazakok, mi nem vagyunk kipszakok, mi mások vagyunk: mi magyarok vagyunk!”.

– *Állami kitüntetést, akadémiai támogatást nem kapott.*

– Nem.

– *Útjainak tapasztalataiból milyen következtetést von le?*

– Elsősorban azt, hogy még sok mindenre fény derülhet, amiről korábban nem tudtunk. Újabb lehetőségek tárulnak fel a keletkutatásban. A Szovjetunió felbomlásának a magyarságkutatás szempontjából fontos következménye volt, hogy lehetővé tette korábban elzárt területek felkeresését, és így keleti véreink újrafelfedezését is. Úgy gondolom, hogy ennek a témának a vizsgálata olyan magyar érdek, melyet el kellene választanunk a pillanatnyi politikai, tudománypolitikai érdekektől. A Mongol-Altaj-i, kazahsztáni és nyugat-szibériai magyarok további kutatása közelebb vihet minket önmagunk megismeréséhez. Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, az sem, hogy Kazahsztán regionális nagyhatalommá vált függetlensége kikiáltása óta. Olaj és földgázkincse miatt ez az ország gazdasági „kistigris” lett, ezért érdekünk a kapcsolatok fejlesztése a Kazak Köztársasággal. A gazdasági érdekeken kívül a vérségi kapcsolatok megléte is szerepet játszhat abban, ahhoz, hogy országaink, népeink jobban megérthessék egymást. Ebben a múlt is példát mutat nekünk. A kazakság befogadta, a különböző kazak törzsszövetségek magyar törzseit, nemzetségeit. Hasonlóképpen fogadták be egykor a magyarok a kunokat, a kazakok elődeinek kelet-európai rokonait, akik a XIII. századi mongol-tatár támadás, majd az Aranyhorda uralma elől menekültek a Kárpát-medencébe, a középkori Magyar Királyság területére.

– *Mit ért Ön önmagunk jobb megismerése alatt?*

– Számos példát felhozhatnék erre. Például Dienes Istvánnak nem sikerült pontosan rekonstruálnia, a honfoglaláskori sírokban talált ezüstveretes fegyverövek felkötési módját. Úgy vélte, ha bujtató lett volna a hosszú öveken, az öv lelógó részének ki kellett volna fordulnia. 1991-ben hoztam egy 1.65 m. hosszúságú, ezüstveretes övet Ölgijből. Ezen az övön a bujtató lejjebb volt eresztve, úgy húzták át rajta a végét. Így nem fordult ki. Dienes azonnal mondta nekem, hogy ez az öv segít az ő rekonstrukciós problémájának megoldásában... Az ezüstveretes bőrovek sokfelé múzeumok kincsei, de ahogy ez bajan-ölgiji fotóimon látható, a

mongol-altaji kazakok öltözetének még napjainkban is szerves részei. A veretes nyergekkel együtt saját ötvöseik készítik őket, jurtákban felállított műhelyeikben.

– *Harmatta János szerint a keleti magyarokat csak véletlenül lehet megtalálni. Miért gondolta ezt így a professzor úr?*

– Az ázsiai magyaroknak Batu kán XIII. századi hódítása óta nincs külön államuk. Ma már sem nyelvükben, sem vallásukban, sem szokásaikban nem különülnek el környezetüktől. Ahogy Harmatta János mondja: asszimilálódtak az őket környező török népekhez, de nevüket és identitástudatukat megőrizték. Nemzetségtábláikat napjainkban idős emberek iskolás füzetekben otthon vezetik. Távoli, nehezen megközelíthető vidékeken élnek. Törzsi intézményrendszerük egyetlen látható megjelenése az önálló törzsi temető, ahova azonban az utazó nem jut el. Ezekben a temetőkben a sírfeliratok egyértelműen jelzik a törzsi hovatartozást. Különleges szerencse, hogy útjaim során a temetőket, temetkezési szokásokat kutattam.

– *Tervei?*

– A közeljövő terveiről tudok beszámolni. Most tervezem a kipcsak-magyarokról szóló nyugat-szibériai képes útikönyvemet, valamint Czeplédy Katalin nyelvészrel együtt előkészítjük a kazakhsztáni magyar sírkövekről, leszármazási táblázatokról szóló, „Kőbe vésvé, papírra vetve” című. könyvünket. Várom Bíró András antropológus torgaji genetikai kutatásainak eredményeit. Ezek a kutatások az argün-magyar törzs és a Kárpát-medence magyarsága közötti genetikai kapcsolatok feltárására irányulnak.

– *Büszke a felfedezéseire?*

- Családom jelmondatával válaszolok: Gloria et honor soli Deo! Tizennyolc belső– és középső-ázsiai utam során végzett kutatómunkám végül is meghozta a gyümölcsét. Isten a türelmesek, vagyis a kitartóak oldalán áll.